

واکاوی نقش عوامل مکانی - فضایی در مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی به شهر (مطالعه موردی: شهرستان سروآباد)

فرزاد ویسی* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
محمد سلمانی - استادیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
محمد رضا رضوانی - استاد دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۰۳

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۲۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر واکاوی نقش عوامل مکانی - فضایی در مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی به شهر می‌باشد. بدین منظور از عوامل مکانی - فضایی، سه مؤلفه میانگین زمین خانوار روستایی، فاصله روستا از شهر و ارتفاع روستاها انتخاب شده و میزان مهاجرت‌های فصلی از روستاها بر اساس این سه مؤلفه محاسبه گردیده است. جامعه آماری این پژوهش را سرپرستان خانوارهای روستایی شهرستان سروآباد تشکیل می‌دهد. از ۶۵ روستای شهرستان ۱۳ روستا (۲۰ درصد) به صورت تصادفی برای نمونه‌گیری انتخاب و از جمعیت ۱۱۷۰۰ خانواری روستاهای شهرستان، براساس فرمول منطقی کوکران ۳۲۳ سرپرست خانوار انتخاب شدند. علاوه بر داده‌های پرسش‌نامه، میانگین زمین خانوار از آمارنامه کشاورزی استخراج و فاصله از شهر و ارتفاع روستا و میزان مهاجرت فصلی روستاها نیز با بررسی میدانی بدست آمد. سپس با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون رابطه میزان مهاجرت با عوامل مکانی - فضایی در نظر گرفته شده بررسی شده است. یافته‌های توصیفی تحقیق نشان داد که بیشترین تعداد مهاجران فصلی تا ۴ ماه در مقصد مهاجرت می‌مانند (۵۴ درصد)، فصل انجام مهاجرت برای بیشتر مهاجران فصل بهار می‌باشد (۶۰ درصد) و فصل برگشت نیز فصل بهار (۶۰ درصد) و پاییز (۳۹/۳) می‌باشد. بر اساس آزمون پیرسون، دو عامل میانگین زمین و فاصله از شهر، با مهاجرت فصلی، دارای همبستگی زیادی بوده و عامل ارتفاع فاقد رابطه است. می‌توان نتیجه گرفت از عوامل مکانی - فضایی دو عامل میزان زمین خانوار و فاصله از شهر در به وجود آمدن مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی در شهرستان سروآباد نقش دارند.

کلمات کلیدی: مهاجرت فصلی، عوامل مکانی - فضایی، مهاجرت روستایی - شهری، اقتصاد روستایی، سروآباد

مقدمه

سازمان فضایی سکونتگاه‌های انسانی در قالب روستا و شهر و ضرورت تامین نیازهای انسانی، منجر به انواع روابط بین این سکونتگاه‌ها از زمان یکجانشینی انسان شده است این روابط شامل جریان‌های طبیعی مردم، غذا، پول و سرمایه و ایده‌ها و عقاید می‌شود (Lynch, 2007:22). امروزه یکی از چالش‌های اساسی فراروی جامعه روستایی کشورمان خروج نیروی فعال از روستا و روی آوردن آن‌ها به شهر است، درحالی که قوانین محدودسازی جابه‌جایی‌ها نیز در مقابل آن ناتوان‌اند (akbarpour et al, 2004:893). دلایل گوناگونی به عنوان عوامل اصلی مهاجرت‌های روستایی - شهری ذکر شده است و این عوامل شامل عوامل اقتصادی، طبیعی، اجتماعی و فرهنگی بوده که بسته به دیدگاه نظری محققین و شرایط حاکم بر نواحی مختلف بوده است در این بین عوامل اقتصادی غالباً نقش مهمتری ایفا کرده‌اند و شرایط حاکم بر نواحی مختلف بوده است در این بین عوامل اقتصادی غالباً نقش مهمتری ایفا کرده‌اند (zati & boustani, 2003, griffin, 2005, Todaro, 1988, pacion, 2005). مهاجرت داخلی را از نظر نوع اقامت می‌توان به دو نوع تقسیم کرد: ۱. مهاجرت قطعی (دایمی) ۲. مهاجرت فصلی (موقت) ^۱.

مهاجرت قطعی (دایمی): به آن دسته از مهاجرت‌ها گفته می‌شود که روستاییان به دلایل متعدد، روستا، موطن خود را ترک گفته و برای همیشه با خانوار خود به شهرها می‌روند و در آنجا اسکان می‌یابند. مهاجرت فصلی (چرخشی): به آن دسته از مهاجرت‌ها که کشاورزان در مواقع بیکاری سالیانه به مناطق دیگر به ویژه شهرها رفته و چند ماه از سال را به ارائه خدمات در آن مناطق می‌پردازند و پس از فصل بیکاری کشاورزی به روستای خود باز می‌گردند گفته می‌شود (Chizari, 2006:296). مهاجران فصلی مثل همه مهاجران دیگر، خانوار را برای بخشی از سال در جستجوی کار ترک می‌کنند اما دوباره نزد خانوار باز می‌گردند به طور خاص آن‌ها نشان داده‌اند که بین فصول فعالیت در مزرعه، اقدام به مهاجرت می‌کنند (Debraw & Hiragaya, 2004:7). در مورد مهاجرت فصلی همچنین گفته شده که مهاجرت فصلی با ماندن بخشی از سال در روستا و حرکت در بخشی دیگر از سال تعریف می‌شود (Rogally, 2003:623).

همچنین در مورد این نوع مهاجرت گفته شده مهاجرت‌های فصلی یا موقت ^۲ نیروی کار روستایی به شهرها یکی از انواع مهاجرت‌های داخلی است که بخصوص در کشورهای درحال توسعه هر ساله تعداد زیادی از روستاییان مبادرت به انجام آن می‌کنند. در بعضی از کشورهای درحال توسعه تعداد آن‌ها میلیون نفر ذکر شده است (Mendola, 2006:2, Kumar & Ajay, 2014). واژه مهاجرت فصلی یا چرخشی برای اولین بار در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ و عمدتاً در ادبیات انسان‌شناسان و جمعیت‌شناسان در مورد شهرنشینی، توسعه روستایی و مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه به کار رفت (Newland, 2009:5). دو ویژگی مهم این نوع مهاجرت موقت بودن و تکراری بودن آن است. این نوع مهاجرت از دیرباز در کشورهای مختلف رواج داشته است و بیشتر در مناطق کوهستانی دیده می‌شود که فصل سرما طولانی و کشاورزی ضعیف است علت اصلی مهاجرت فصلی، کمبود زمین است این موضوع اثبات شده است که نسبت زمین به انسان، فاکتوری عمده در تصمیم کارگران روستایی به مهاجرت به دیگر نواحی است. فاکتور دیگری که تصمیم به مهاجرت فصلی را متاثر می‌کند نابرابری در رشد اقتصادی است که به دلیل نابرابری توسعه کشاورزی و صنعتی است (Heberfield, 1999:473).

علاوه بر کمبود زمین و کسب درآمد بیشتر در نواحی شهری، به طور خاص اگر نابرابری شهری - روستایی زیاد باشد مهاجرت فصلی اتفاق می‌افتد (Debraw & Hiragaya, 2004:7). بخشی از محققین نیز علت مهاجرت فصلی را میزان بالای فقر و نبود امنیت غذایی در مبداء، همچنین وجود فرصت‌های شغلی در مقصد می‌دانند (Jill, 2003:1). رونالد اسکلدون معتقد است که مهاجرت چرخشی (فصلی) منابع پایه‌ای خانوار را گسترش داده و کمک می‌کند خانوار ریسک‌ها را حداقل کرده و از معیشت آن‌ها پشتیبانی می‌کند (Skeldon, 2012). انتقال درآمد کسب شده یا پول‌های

۱. از نظر ترمینولوژی در زبان انگلیسی برای مهاجرت فصلی نیروی کار واژه‌های temporary, seasonal, circular, short term به کار می‌رود.

2. Circular, Seasonal, Temporary migration

ارسالی یا حواله جات^۱ توسط مهاجران فصلی که به دلیل نوع زندگی در شهر بخش ناچیزی از آن را هزینه می‌کنند و مابقی آنرا در روستای مبدأ هزینه می‌کنند اقتصاد محلی را متاثر می‌کند (Skeledon, 2005:3). از مزایای مهاجرت فصلی می‌توان بدست آوردن سرمایه مالی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی را ذکر کرد از پیامدهای مهاجرت فصلی نیز می‌توان به فرار مغزها، شرایط نامناسب شغلی، اجباری بودن این نوع مهاجرت و اثرات منفی بر خانواده فرد مهاجر را اشاره کرد. در واقع در روستاهایی که دارای مهاجرت فصلی هستند روستاییان یک استراتژی عمومی را برای معیشت خود انتخاب نمی‌کنند بلکه با توجه به شرایط و امکانات از استراتژی‌های مختلفی استفاده می‌کنند (Adour rafique, 2003:4) که مهاجرت فصلی نیز ممکن است یکی از گزینه‌ها باشد. این نوع مهاجرت در کشورمان بخصوص در نواحی کوهستانی و کمتر توسعه نیافته هر ساله توسط تعداد زیادی از روستاییان انجام می‌شود. شروع مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی شهرستان سروآباد به پایتخت و سایر مراکز بزرگ صنعتی و بازرگانی کشور به چند دهه قبل باز می‌شود. در این شکل از مهاجرت نیروی کار روستایی هر سال به شهرهای بزرگ کشور مثل تهران مهاجرت کرده و پس از چند ماه فعالیت در بخش‌های گوناگون با درآمد کسب شده دوباره به روستای مبدأ باز می‌گردد. عوامل و توان‌های محیطی از جمله توپوگرافی، شیب، دما، بارندگی، آب و قابلیت اراضی، تأثیر بسزایی در حجم مهاجرت از روستاها و خالی شدن آن‌ها از سکنه نقش دارند (Rezaiy & mohammadi yeganeh, 2003:153). این پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که، آیا عوامل مکانی- فضایی در وقوع مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی به شهر در شهرستان سروآباد نقش دارند؟ بر این اساس فرضیه پژوهش نیز این است که، بین مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی به شهر و عوامل مکانی- فضایی رابطه وجود.

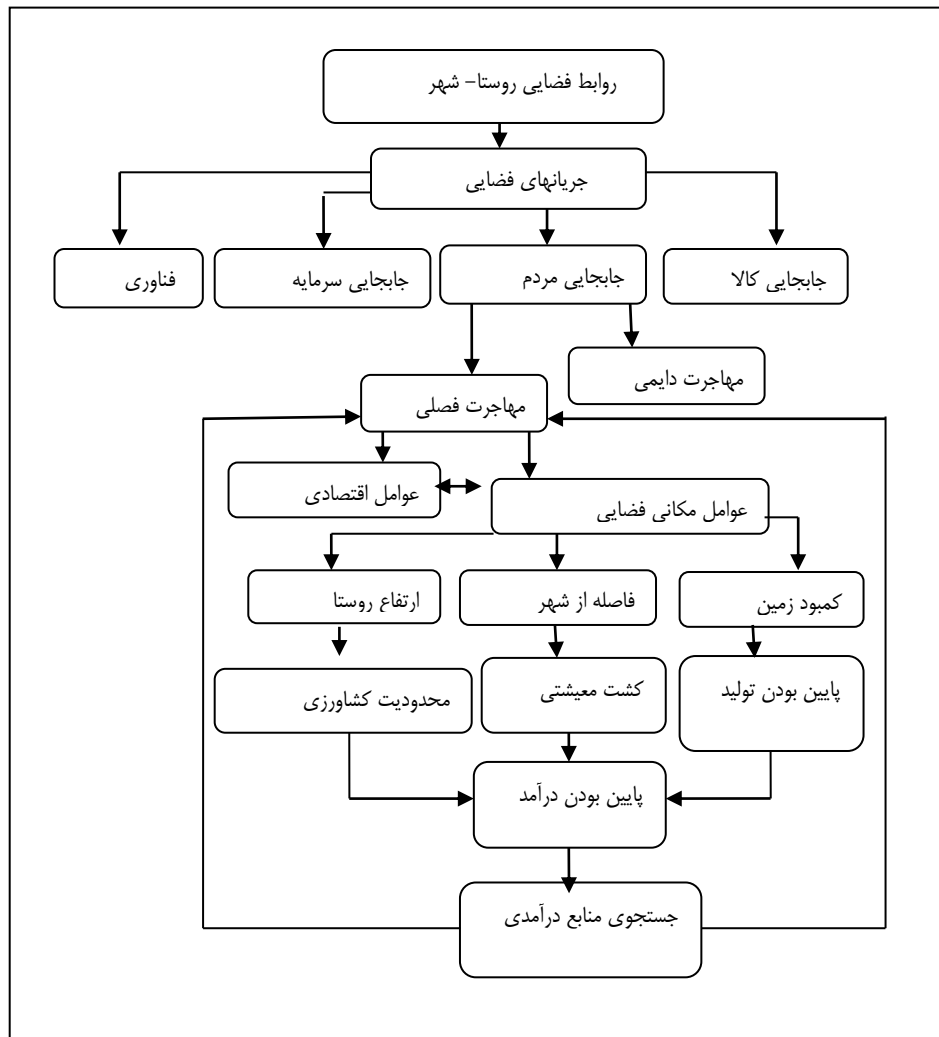
راونشتاین اولین کسی بود که در مورد رابطه مهاجرت و عوامل مکانی- فضایی با تاکید بر فاصله، نظریه پردازی کرد. استگلیتز^۲ نیز یکی از عوامل تاثیرگذار در مهاجرت را فاصله می‌داند (Therkhani, 2001:75). جان کونل^۳ نیز به مساله فقر روستایی و تاثیر آن در مهاجرت‌های روستایی- شهری پرداخته و معتقد است که ناکافی بودن درآمدهای حاصل از فعالیت‌های کشاورزی منجر به مهاجرت روستاییان و تحریک آن‌ها به مهاجرت می‌شود موضوع مورد بحث کونل به نوعی پایین بودن میزان نسبت زمین به انسان و سایر محدودیت‌های طبیعی را نیز شامل خواهد شد که نتیجه آن در ناکافی بودن درآمدهای حاصله از فعالیت‌های کشاورزی نمود پیدا می‌کند. فاوست^۴ و همکاران در مورد مهاجرت معتقدند که یکی از مهمترین عوامل مهاجرت فشارهای اکولوژیکی می‌باشد (Fawcett et al, 1982:109). بدیهی است فشارهای اکولوژیکی شامل برآیند عوامل جغرافیایی و مکانی- فضایی نیز خواهد بود. اندرسون^۵ معتقد است فقر موجب آسیب پذیری است و به این دلیل، روستائیان اغلب به عنوان جامعه ای آسیب پذیر شناخته می‌شوند و مهاجرت فرار از آسیب پذیری را توجیه می‌نماید (Anderson, 2002:2).

در مورد مهاجرت فصلی به طور اخص، هبرفیلد^۶ معتقد است این موضوع اثبات شده که نسبت زمین به انسان، فاکتوری عمده در تصمیم گیری کارگران روستایی به مهاجرت به نواحی دیگر است. فاکتور دیگری که تصمیم مردم برای مهاجرت را متاثر می‌کند نابرابری ناحیه‌ای در رشد اقتصادی است که به دلیل نابرابری توسعه کشاورزی و صنعتی است (Heberfield, 1999:473). الان دبراو و هیراگایا^۷ در مورد مهاجرت فصلی معتقدند علاوه بر کمبود زمین و کسب درآمد بیشتر در نواحی شهری، به طور خاص اگر نابرابری شهری روستایی زیاد باشد مهاجرت فصلی اتفاق می‌

1. Remittances
2. Stiglitz
3. John Connel
4. Fawcett
5. Anderson
6. Heberfeild
7. Debraw and Hiragawa

افتد (Debraw and Hiragawa, 2004:7). ویجی کورا^۱ در مورد عوامل شروع مهاجرت فصلی نبود فرصت اشتغال، از دست دادن محصول کشاورزی و نبود فرصت‌های جایگزین در کشاورزی در دوره رکود کشاورزی را عوامل شروع مهاجرت فصلی می‌داند (Korra, 2010). جرارد جیل^۲ معتقد است عوامل جذب و دفع در به وجود آوردن مهاجرت فصلی نقش دارند عوامل جذب در مقصد شامل فرصت‌های شغلی و دافع‌ها عدم وجود فرصت‌های شغلی در مبداء و نبود امنیت غذایی ذکر شده است (Jill, 2003:1). واضح است که بخشی از دافع‌های روستا در اثرات عوامل مکانی-فضایی نهفته است. چاندرا و همکاران در پژوهشی در مورد هندوستان به این نتیجه رسیدند که میزان هزینه زندگی خانوار دارای مهاجر فصلی، کمتر از دیگر خانوارهای روستایی است همچنین میزان سرانه و هزینه مواد غذایی پایین‌تری نیز دارند (Chandra et al, 2014). کومار و آجای در تحقیقی در مورد مادیا پرادش هندوستان به این نتیجه رسیدند چالش‌های اکولوژیک و اجتماعی بومی در مبداء باعث اجبار به مهاجرت می‌شود و در نهایت نتیجه می‌گیرد در مقیاس خرد فهمی از مهاجرت فصلی وجود ندارد (kumar & Ajay, 2014). جرارد جیل در مطالعه‌ای در مورد نپال به این نتیجه رسید که مهاجرت فصلی نیروی کار در این کشور با عامل ارتفاع در ارتباط است و با افزایش ارتفاع روستاها میزان مهاجرت فصلی به شهرها افزایش می‌یابد (Jill, 2003). هبرفیلد در تحقیقی در مورد هند به این نتیجه رسید که نسبت زمین به انسان و نابرابری‌های منطقه‌ای باعث مهاجرت فصلی شده است (Heberfield, 1999:473). عده‌ای از محققین داخلی معتقدند که با توجه به پایین بودن درآمد افراد روستایی، آنها با نیت جستجوی کار فصلی به شهر و روستاهای دیگر مهاجرت می‌کنند تا خلاء اقتصادی زندگی خود را جبران نمایند (Zanjani, 2002: 13). تحقیقات انجام شده داخلی اگرچه بسیار محدود می‌باشند عموماً پیامدهای مهاجرت فصلی را مد نظر داشته‌اند و بخشی هم مهاجران فصلی را در مقصد مورد بررسی قرار داده‌اند (Natepour & Maghsoudi, 2001., Moshfegh, 2007., Khani, 2004., effati, 2004.). سلمانی و همکاران در پژوهشی به تحلیل اثر مهاجرت فصلی نیروی کار بر اقتصاد خانوارهای روستایی با رویکرد معیشت پایدار پرداختند و به این نتیجه رسیدند که این نوع مهاجرت تاثیر مثبتی بر اقتصاد خانوارهای روستایی دارای مهاجر دارد (Salmani & et al, 2012). امروزه اگرچه پیشرفت‌های فناوری تاثیر عوامل جغرافیایی و مکانی-فضایی را در معیشت نواحی روستایی کاهش داده با این وجود در نواحی روستایی توسعه نیافته، محدودیت‌های طبیعی هنوز تاثیر گذار می‌باشد.

1. Korra
2. Jerard Jill

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر ماهیت، توصیفی- تحلیلی و از نظر روش انجام، پیمایشی و از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی است. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و پیمایش میدانی (شامل پرسش‌نامه، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. در واقع، داده‌های کمی بدست آمده از پرسش‌نامه با داده‌های حاصل از مشاهده و مصاحبه کامل شده‌اند. از شاخص‌های مکانی- فضایی، میانگین اندازه زمین تحت تملک خانوار، ارتفاع روستاهای نمونه و فاصله پیمایشی روستاهای نمونه تا نزدیک‌ترین شهر انتخاب شده‌اند سپس میزان مهاجرت هر یک از روستاهای نمونه بر اساس همبستگی با هر کدام از عوامل ذکر شده سنجش شده است. برای بدست آوردن میزان مهاجرت از روستاهای نمونه ضمن مراجعه به روستاها با پرسش از دهیاران و شوراهای روستاها میزان مهاجرت نیروی کار به شهر در طول سال و میزان فاصله پیمایشی از نزدیکترین شهر و ارتفاع روستاها با دستگاه GPS برداشت شده است. همچنین بخشی از نتایج با استفاده از پرسش‌نامه، جمع‌آوری و تحلیل شده است. جامعه آماری پژوهش کل سرپرستان خانوارهای روستایی ساکن در ۶۵ روستای شهرستان سروآباد است که در روستاهای بالاتر از ۱۰ خانوار ساکن بوده و از این تعداد ۲۰ درصد روستاها

یافته‌ها و بحث

یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه شده است. لازم به توضیح است میزان مهاجرت نیروی کار در روستاهای مورد مطالعه، از ۵ درصد نیروی کار در روستای خشکین تا ۴۵ درصد در روستای اورامان متفاوت است.

یافته‌های توصیفی

یافته‌های حاصل از پرسش‌نامه در جدول (۱) نشان می‌دهد که از نظر سنی بیشترین تعداد مهاجران در فاصله سنی ۲۱ تا ۳۰ سال قرار دارند و حدود ۶۰ درصد پاسخ‌گویان مهاجر کمتر از ۴۰ سال سن دارند. از نظر تحصیلات، بیشترین میزان مهاجران با ۳۹٫۹ درصد فاقد سواد هستند و پس از آن بیشترین تعداد مهاجران، دارای سواد ابتدایی می‌باشند در مجموع میزان افراد فاقد سواد و سواد ابتدایی حدود ۶۱ درصد پاسخ‌گویان را تشکیل می‌دهد. نتایج سنی نشان می‌دهد که مهاجران فصلی عموماً جوان هستند که نتایج سایر تحقیقات را تایید می‌کند بخصوص نتایج مربوط به تحصیلات نشان می‌دهد که افراد مهاجر عموماً فاقد سواد و بدون مهارت هستند که یک از دلایل موفق نبودن در یافتن شغل در مبداء می‌باشد.

جدول ۱. ویژگی سنی و تحصیلات پاسخ‌گویان

متغیر	مقوله‌ها	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۳۲۸	۱۰۰
	زن	۳۲۸	۱۰۰
سن	کمتر از ۲۰ سال	۲۴	۷/۳۱
	۲۱-۳۰ سال	۱۲۱	۳۶/۸
	۳۱-۴۰ سال	۶۱	۱۸/۵
	۴۱-۵۰ سال	۶۳	۱۹/۲
	بیش از ۵۰ سال	۵۹	۱۷/۹
تحصیلات	بیسواد	۱۳۱	۳۹/۹
	ابتدایی	۷۰	۲۱/۳۴
	سیکل	۵۴	۱۶/۴
	دیپلم	۴۹	۱۴/۹
	تحصیلات دانشگاهی	۲۴	۷/۳

طول مدت مهاجرت فصلی سالانه

داده‌های جدول (۲) نشان می‌دهد که ۳۱/۳ درصد از پاسخ‌گویان تا ۲ ماه از سال را در مهاجرت بسر می‌برند اگر این زمان را به ۳ ماه برسانیم به بیش از نیمی از نیروی کار و حدود ۵۵/۱ درصد می‌رسد. این موضوع می‌تواند این گونه تحلیل شود که برای حدود نیمی از نیروی کار مهاجر فصلی روستایی، درآمد ناشی از کار فصلی به عنوان مکمل عمل می‌کند حدود ۸۰ درصد از مهاجران حداکثر ۴ تا ۵ ماه را در مهاجرت هستند. دو نکته در این میان مهم است اول اینکه مدت زمان مهاجرت بخش مهمی از نیروی کار کمتر از ۶ ماه است (حدود ۸۰ درصد) که ممکن است به دلیل نبود فرصت شغلی در مقصد و یا تابع فصل بودن آن (مثلا کارهای ساختمانی که فقط در فصول گرم سال در دسترس می‌باشد)، مشکل دوری از خانواده، و وجود کار کشاورزی در مبداء باشد. دوم اینکه هر چه از زمان اقامت در مقصد کاسته می‌شود احتمال اینکه این منبع درآمد به عنوان درآمد مکمل خانوار باشد بیشتر است زیرا با کار فصلی به مدت ۲ یا ۳ ماه احتمال اینکه درآمد کسب شده بتواند نیاز سالانه یک خانوار را تامین کند کم می‌شود.

جدول ۲. مدت زمان مهاجرت فصلی سالانه در مقصد

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
تا ۲ ماه	۹۲	۲۸	۳۱/۳	۳۱/۳
تا ۳ ماه	۷۰	۲۱/۳	۲۳/۸	۵۵/۱
۳ تا ۴ ماه	۲۶	۱۴	۱۵/۵	۷۰/۷
۴ تا ۵ ماه	۲۶	۷/۹	۸/۸	۷۹/۶
۵ ماه و بیشتر	۶۰	۱۸/۳	۲۰/۴	۱۰۰
بی پاسخ	۳۴	۱۰/۴		
کل	۳۲۸	۱۰۰		
میانگین رتبه‌ای ۲/۶۳				

سابقه مهاجرت فصلی

داده‌های جدول (۳) نشان می‌دهد که تعداد مهاجران در فاصله‌های زمانی در نظر گرفته با تفاوت‌های کم، پخش گردیده است. جالب این است افرادی از مهاجران بیش از ۲۰ سال است در حال مهاجرت فصلی هر ساله هستند در واقع برای این تعداد از مهاجران، بخصوص برای افراد با بیش از ۱۰ سال سابقه، مهاجرت فصلی نتوانسته است تبدیل به مهاجرت دائم شود این تعداد شامل ۴۲ درصد می‌شود و براساس نتایج جدول (۳) بیشترین درصد افراد مهاجر فصلی کمتر از ۱۰ سال است که به مهاجرت اقدام می‌کنند و پس از آن، این تعداد با شیبی، روندی نزولی را طی می‌کند. همان طور که مطالعات گوناگون نشان داده‌اند مهاجران معمولاً افرادی جوان هستند از طرف دیگر بایستی توجه داشت که دو دلیل برای این موضوع یعنی جوان بودن مهاجران ذکر کرد اول اینکه ممکن است پس از ۱۰ سال، مهاجران امکان بدست آوردن سرمایه و شروع فعالیتی اقتصادی را در روستا را داشته باشند دوم اینکه ممکن است انجام این نوع مهاجرت به دلیل سختی آن برای افراد با سن بالاتر، کمتر امکان پذیر باشد در واقع مهاجران فصلی پس از ۱۰ سال مهاجرت تلاش می‌کنند شغلی در مبدا مهاجرت یا مقصد مهاجرت پیدا کنند با این وجود حدود ۲۴ درصد مهاجران فصلی بیشتر از ۱۵ سال است که مهاجرت فصلی دارند این موضوع نشان دهنده نیاز مالی این گروه از مهاجران است.

جدول ۳. سابقه مهاجرت فصلی در بین پاسخ‌گویان

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
تا ۱۰ سال	۱۵۸	۴۸/۱۷	۵۳	۵۳
۱۰ تا ۱۵ سال	۶۲	۱۸/۹	۲۰/۵	۷۲/۵۴
۱۵ تا ۲۰ سال	۴۲	۱۲/۸	۱۳/۹	۸۶/۴۴
۲۰ سال به بالا	۳۸	۱۱/۶	۱۲/۶	۱۰۰
بی پاسخ	۲۸	۸/۶		
کل	۳۲۸	۱۰۰		
میانگین رتبه‌ای ۲/۸۶				

تعداد مهاجر فصلی در خانوارها

داده‌های جدول (۴) نشان می‌دهد که ۵۰ درصد خانوارهای مهاجر یک نفر از اعضای خانوار را به مهاجرت فصلی می‌فرستند. اگر میزان خانوارهایی که دو نفر را به مهاجرت فرستاده‌اند در نظر بگیریم این میزان به ۷۴/۴ درصد می‌رسد و نشان دهنده این موضوع است که به دلیل کم بودن مدت مهاجرت فصلی به حداکثر چند ماه، خانوار برای تامین نیاز اقتصادی سالیانه خانوار ممکن است دو نفر را به مهاجرت فصلی بفرستد که عموماً سرپرست و فرزندان خانوار می‌باشند.

جدول ۴. تعداد اعضای خانوار دارای مهاجرت فصلی

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
۱ نفر	۱۶۴	۵۰	۵۴/۳	۵۴/۳
۲ نفر	۸۰	۲۴/۴	۲۶/۵	۸۰/۸
۳ نفر	۲۸	۸/۵	۹/۳	۹۰/۱
۴ نفر	۱۰	۳	۳/۳	۳۴/۴
۵ نفر و بیشتر	۲۰	۶/۱	۶/۶	۱۰۰
بی پاسخ	۲۶	۷/۹		
کل	۳۲۸	۱۰۰		
میانگین رتبه‌ای ۱/۸۱				

فصل انجام مهاجرت فصلی

نتایج جدول (۵) حاکی از این است که از نظر زمانی دو الگوی مهاجرتی فصلی وجود دارد الگوی اول که بیشتر مهاجرین یعنی ۵۰/۶ از مهاجران را تشکیل می‌دهد در فصل بهار مهاجرت می‌کنند. این فصل زمان شروع فعالیت کشاورزی و بدان معنی است که این بخش از نیروی کار، وابستگی چندانی به کار کشاورزی ندارند. الگوی دوم، در این نوع مهاجرت فصلی حدود ۳۰ درصد از نیروی کار در فصل پاییز و زمستان مهاجرت می‌نمایند که این موضوع نشان دهنده آن است که این بخش از نیروی کار پس از فصل فعالیت کشاورزی اقدام به مهاجرت می‌کنند. مهاجرت در فصل بهار متفاوت با اکثر طبقه‌بندی‌های مهاجرتی است که فصل مهاجرت را پس از فعالیت کشاورزی ذکر می‌کنند این درصد از مهاجران فصلی، در فصل بهار و تابستان اقدام به مهاجرت می‌نمایند و مهاجرت فصلی در محدوده مورد مطالعه شرایطی متفاوت با سایر الگوهای مهاجرت فصلی دارد این تعداد از نیروی کار، فاقد زمین کشاورزی هستند یا نبود آن‌ها در فصل فعالیت کشاورزی مشکلی را برای خانوار به وجود نمی‌آورد. ۳۰ درصد مهاجران فصلی از همان الگوی رایج مهاجرتی رایج در سایر مناطق دنیا از نظر زمانی تبعیت کرده و در پاییز و زمستان اقدام به مهاجرت می‌کنند و عموماً به سمت مناطق جنوب کشور می‌روند که امکان انجام فعالیت‌های ساختمانی در زمستان وجود دارد.

جدول ۵. فصل مهاجرت فصلی

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
بهار	۱۶۶	۵۰/۶	۶۰/۱	۶۰/۱
تابستان	۱۴	۴/۳	۵/۱	۶۵/۲
پاییز	۶۰	۱۸/۳	۲۱/۷	۸۷
زمستان	۳۶	۱۱	۱۳/۳	۱۰۰
کل	۲۷۶	۸۴/۱	۱۰۰	
بی پاسخ	۵۲	۱۵/۹		
کل	۳۲۸	۱۰۰		
میانگین رتبه‌ای ۱/۸۷				

فصل برگشت فرد مهاجر

نتایج جدول (۶) نشان می‌دهد که فصل برگشت مهاجران فصلی در ۴۷ درصد از موارد در پاییز و زمستان است این بدان معنی است که این تعداد از نیروی کار وقتی در فصل بهار حرکت می‌کنند زمان برگشت آن‌ها فصل پاییز و زمستان می‌باشد در نتیجه در انجام فعالیت کشاورزی مشارکت ندارند در واقع نیازی به نیروی آن‌ها نیست چون مقدار کار کشاورزی خانوار، ناچیز است یا اصولاً وجود ندارد. در مورد ۲۶/۸ درصد که فصل بهار فصل برگشت آن‌هاست سعی می‌کنند قبل از شروع فعالیت کشاورزی درآمد تکمیلی بدست آورند و در تابستان نیز به فعالیت کشاورزی بپردازند. این روند متفاوت با الگوهای فصلی مهاجرت فصلی است که عموماً پس از فصل انجام کشاورزی، مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی در پاییز و زمستان انجام می‌شود.

جدول ۶. فصل برگشت فرد مهاجر

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
بهار	۸۸	۲۶/۸	۳۲/۶	۳۲/۶
تابستان	۲۸	۸/۵	۱۰/۴	۴۳/۶
پاییز	۱۰۶	۳۲/۳	۳۹/۳	۸۲
زمستان	۴۸	۱۴/۶	۱۷/۸	۱۰۰
بی پاسخ	۵۸	۱۷/۷		
کل	۳۲۸	۱۰۰		
میانگین رتبه‌ای ۲/۴۲				

شغل فرد مهاجر در مقصد

داده‌های جدول (۷) نشان می‌دهد که اکثر پاسخ‌گویان مهاجر یعنی ۵۷/۳ درصد، در مقصد، کارگر ساده ساختمانی هستند. این موضوع ممکن است که مدت کوتاه دوره مهاجرت و انجام مهاجرت در فصل تابستان و بهار را توجیه نماید. شاید یکی دیگر از دلایل فعالیت در بخش ساده ساختمانی عدم مهارت در این مهاجران فصلی است که مجبور به انتخاب این نوع شغل‌ها می‌شوند. ۱۱ درصد پرسش‌شوندگان نیز بی پاسخ بوده‌اند که به دلیل عدم مشخص بودن شغل در مقصد است و ممکن است هر روز و هر سال نوعی شغل را بسته به تقاضای بازار انتخاب کنند.

جدول ۷. شغل فرد مهاجر در مقصد

گزینه‌ها	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
کارگر ساده ساختمان	۹۴	۵۷/۳	۶۸/۶	۶۸/۶
نگهبانی و سرایداری	۷	۴/۳	۵/۱	۷۳/۳
کارگر ماهر	۱۵	۹/۱	۱۰/۹	۸۴/۷
کارگر صنعتی	۳	۱/۸	۲/۲	۸/۹
سایر	۱۸	۱۱	۱۳/۱	۱۰۰
کل	۱۳۷	۸۳/۵	۱۰۰	
بی پاسخ	۲۷	۱۶/۵		
کل	۱۶۴	۱۰۰		

اثر مهاجرت فصلی و دلایل عدم مهاجرت دائم

نتایج جدول (۸) حاکی است که ۶۵/۹ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که مهاجرت فصلی بر درآمد خانوار مهاجر دارای اثر زیاد و خیلی زیاد می‌باشد و ۱۴ درصد اثر مهاجرت بر درآمد خانوار را کم ذکر کرده‌اند. در مورد اثر مهاجرت فصلی بر افزایش اشتغال ۶۶/۴ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که اثر مهاجرت فصلی بر افزایش اشتغال نیروی کار روستایی زیاد و خیلی زیاد است و ۱۵ درصد این اثر را کم و خیلی کم ذکر کرده‌اند. در مورد اثر درآمد ناشی از مهاجرت فصلی بر زندگی اقتصادی خانوار ۷۹/۲ درصد پاسخ‌گویان ذکر کرده‌اند که بدون درآمد مهاجرت فصلی امکان اداره خانوار از نظر اقتصادی را ندارند که این موضوع نشان دهنده اهمیت اقتصادی مهاجرت فصلی در درآمد و وضعیت شغلی خانوارهای دارای مهاجر و در همان حال، ضعف منابع درآمدی آن‌ها در روستا است. در ارتباط با عدم تبدیل مهاجرت فصلی به دائم ۶۷/۲ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که نبود شغل با ثبات و دائمی مانع تبدیل مهاجرت فصلی به مهاجرت دائمی می‌شود که این موضوع نشان می‌دهد در صورت فراهم شدن شرایط شغلی مناسب این نوع مهاجرت امکان تبدیل شدن به مهاجرت دائمی را دارد. درباره میزان اثر مالکیت زمین کشاورزی بر عدم تبدیل مهاجرت فصلی به دائمی، ۶۱/۵ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که وجود زمین تاثیری در مهاجرت دائمی آن‌ها ندارد این موضوع طبیعی به نظر می‌رسد زیرا میزان زمین این خانوارها به اندازه‌ای نیست که امکان تامین درآمد سالانه یک خانوار را داشته باشد یا اصولاً فاقد زمین کشاورزی هستند. در مورد دلایل عدم تبدیل مهاجرت فصلی به مهاجرت دائم به دلیل حضور خانوار فرد مهاجر در روستا، ۴۰/۴ پاسخ‌گویان معتقدند این موضوع مانع مهاجرت دائم آنها است و همچنین ۴۳ درصد پاسخ‌گویان معتقدند که این موضوع تاثیری در مهاجرت دائم آن‌ها ندارد. در زمینه تاثیر بیکاری بر مهاجرت فصلی نیروی کار، ۸۹ درصد پاسخ‌گویان معتقدند این تاثیر زیاد است که این پاسخ طبیعی به نظر می‌رسد زیرا عامل مهم در مهاجرت فصلی، کمبود فرصت‌های شغلی برای نیروی کار در مبدأ می‌باشد.

جدول ۸. اثر مهاجرت فصلی، و دلایل عدم تبدیل مهاجرت فصلی به قطعی

خیلی کم		کم		بی نظر		زیاد		خیلی زیاد		شرح
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷/۹	۱۳	۱۴	۲۳	۴/۹	۸	۵۴/۳	۸۹	۱۱/۶	۱۹	مهاجرت فصلی و افزایش درآمد خانوار
۶/۱	۱۰	۹/۸	۱۶	۱۱	۱۸	۵۱/۸	۸۵	۱۴/۶	۲۴	مهاجرت فصلی و افزایش اشتغال
۶/۱	۱۰	۳/۷	۶	۵/۵	۹	۳۴/۱	۵۶	۴۵/۱	۷۴	عدم امکان اداره خانوار از نظر اقتصادی بدون مهاجرت فصلی
۴/۹	۸	۱۱/۶	۱۹	۹/۱	۱۵	۱۸/۹	۳۱	۴۸/۲	۷۹	نداشتن شغل دائمی و ممانعت از مهاجرت دائم
۲۷/۴	۴۵	۳۴/۱	۵۶	۱۲/۳	۲۰	۱۲/۲	۲۰	۸/۵	۱۴	میزان مانع شدن زمین روستا از مهاجرت دائمی
۱۱/۴	۱۳	۳۱/۶	۳۶	۹/۶	۱۱	۲۸/۱	۳۲	۱۲/۳	۱۴	میزان مانع شدن اقامت خانواده در روستا از مهاجرت دائمی
۰/۶	۱	۰/۶	۱	۱/۸	۳	۳۲/۳	۵۳	۵۶/۷	۹۳	تأثیر بیکاری بر مهاجرت فصلی

یافته‌های استنباطی

در جدول (۹) داده‌های مربوط به ارتفاع روستاهای نمونه، میانگین زمین تحت تملک خانوار، و میزان مهاجرت فصلی از روستاهای نمونه جمع‌آوری شده است تا در مرحله بعد میزان همبستگی این مؤلفه‌ها با میزان مهاجرت فصلی محاسبه شود.

جدول ۹. ارتفاع، میانگین زمین، فاصله پیمایشی و میزان مهاجرت فصلی روستاهای نمونه گیری شده

مهاجرت فصلی (درصد)	فاصله پیمایشی (دقیقه)	میانگین زمین (متر)	ارتفاع (متر)	روستاها
45	90	۱۷۹۳	۱۵۰۰	اورامان تخت
40	90	۵۶۵۲	۱۷۴۲	کماله
38	80	۴۰۱۹	۲۰۰۰	دره کی
42	120	۷۳۲۴	۱۳۵۵	ژیوار
90	40	۲۵۱۰۰	۱۰۷۷	زکریان
50	30	۳۴۵۰۰	۱۱۰۰	خشکین
70	45	۲۹۳۰۰	۱۵۰۰	آلمانه
22	60	۱۲۸۰۰	۱۹۲۵	هزارخانی
30	120	۸۰۵۹	۱۷۷۳	چشمبدر
34	120	۸۹۷۸	۲۰۰۰	ژئین
25	90	۸۱۶۸	۱۸۳۱	ژریزه
25	90	۱۳۸۰۰	۱۵۰۰	بودریدر
35	150	۱۰۷۰۰	۲۰۰۰	پایگلان

جدول ۱۰. آزمون همبستگی پیرسون، بین فاصله پیمایشی، میانگین زمین و ارتفاع روستا با میزان مهاجرت فصلی

ارتفاع	میانگین زمین	فاصله پیمایشی	آزمون پیرسون
۰/۲۰۱	-۰/۷۶۱**	۰/۵۶۳*	همبستگی پیرسون
۰/۳۵۳	۰/۰۰۰	۰/۰۱	سطح معنی داری
۱۳	۱۳	۱۳	N
			$\Pi < 0/01^*$ $\Pi < 0/05^{**}$

در جدول (۹) آزمون همبستگی پیرسون برای رابطه بین سه پارامتر ذکر شده انجام شده است. نتایج جدول (۹) حاکی از آن است که بین میزان فاصله پیمایشی روستا تا شهر و میزان مهاجرت فصلی رابطه قوی و مستقیمی (۰/۵۶) در سطح ۵ درصد خطا وجود دارد، مبنی بر اینکه هر چه بر میزان فاصله پیمایشی از شهر افزوده می‌شود، به همان نسبت نیز بر مهاجرت‌های فصلی افزوده می‌شود. همچنین بین میزان میانگین زمین خانوارها و مهاجرت‌های فصلی، رابطه بسیار قوی و معکوسی (۰/۷۶-) در سطح ۱ درصد خطا وجود دارد به طوری که هر چه میانگین زمین روستاییان کاهش یابد به همان نسبت بر میزان مهاجرت‌های فصلی آن‌ها افزوده می‌شود. در مورد رابطه بین ارتفاع روستاهای نمونه و میزان مهاجرت، نتایج حاصل از جدول (۹) نشان می‌دهد که بین میزان ارتفاع و میزان مهاجرت‌های فصلی رابطه معناداری وجود ندارد. عدد بدست آمده برای رابطه بین میزان مهاجرت و ارتفاع روستاها ۰/۲۰ می‌باشد. بر اساس نتایج بدست آمده می‌توان گفت که از پارامترهای ذکر شده در مورد عوامل مکانی- فضایی، عامل فاصله روستاها از شهر و میزان زمین خانوار روستایی دارای همبستگی بالا و عامل ارتفاع، فاقد همبستگی معنی داری با میزان مهاجرت فصلی می‌باشد.

نتیجه گیری

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی حاکی است که مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی یکی از انواع مهاجرت‌های روستایی- شهری در محدوده مورد مطالعه است. نیروی کار روستایی به دلیل فرصت‌های شغلی کم و درآمد ناکافی در مبدأ مجبور به مهاجرت فصلی به شهرهای بزرگ کشور است. این نیروی کار مهاجر چند از ماه از سال را و عموماً در فصل بهار تا شروع فصل پاییز در مقصد مهاجرت می‌گذرانند که این موضوع متفاوت با مهاجرت‌های فصلی در سایر کشورها می‌باشد که عموماً مهاجران بین دو فصل کشاورزی اقدام به مهاجرت می‌کنند همچنین نشان دهنده عدم وجود فرصت‌های شغلی در بخش کشاورزی در روستا است چرا که نیروی کار مهاجر در تابستان و بهار که فصل فعالیت کشاورزی است مهاجرت می‌کنند با توجه به اشتغال مهاجران در بخش ساختمانی با شروع فصل سرما ناچار از بازگشت به مبدأ و روستای محل اسکان خانوار می‌باشند مهاجران بدون مهاجرت فصلی و درآمد ناشی از آن امکان اداره اقتصادی خانوار را ندارند و این نوع مهاجرت نقشی عمده در تامین اشتغال نیروی کار این روستاها را دارد که نشان دهنده شرایط اقتصادی مهاجران فصلی می‌باشد در واقع مهاجران از نظر اقتصادی مجبور به مهاجرت فصلی هستند همچنین درصد بالای مهاجران فصلی در روستاهای مورد مطالعه نشان دهنده وضعیت اقتصادی نامناسب این روستاها می‌باشد. نباید از نظر دور داشت که از نظر مهاجران فصلی وجود زمین و خانواده و دوستان در روستا مانع مهاجرت دائمی آن‌ها نیست و در صورت وجود شغل با ثبات، اقدام به مهاجرت می‌کنند نداشتن مهارت موجب می‌شود مهاجران در بخش ساختمانی مشغول به کار شوند که فعال بودن این بخش نیز تابع فصل می‌باشد.

عوامل گوناگونی در ایجاد مهاجرت‌های فصلی نیروی کار روستایی نقش دارند که از آن جمله می‌توان به عوامل مکانی- فضایی اشاره کرد. در این تحقیق علاوه بر ویژگی‌های توصیفی مهاجرت فصلی از میان عوامل مکانی- فضایی سه مولفه انتخاب گردید و رابطه بین این پارامترها و مهاجرت فصلی نیروی کار به شهرها مورد ارزیابی قرار گیرد. نتایج حاصله از این پژوهش حاکی است که مهاجرت فصلی، ارتباط معکوسی با میزان زمین خانوار دارد یعنی هر چه میزان

مالکیت زمین خانوار در سطح پایین تری باشد میزان مهاجرت فصلی افزایش می‌یابد در واقع یکی از عوامل مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی در محدوده مورد مطالعه، پایین بودن میزان زمین تحت تملک خانوار می‌باشد که موجب پایین بودن درآمد خانوارهای روستایی شده و خانوار را مجبور به جستجوی منابع دیگر درآمدی می‌نماید با توجه به محدود بودن منابع درآمدی در روستاهای محدوده، مهاجرت فصلی به شهر در بخشی از سال به عنوان گزینه‌ای جهت افزایش درآمد سالانه خانوار و تامین نیازهای آنان مطرح می‌گردد. تاثیر کم بودن زمین کشاورزی خانوار بر مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی در مطالعات هبرفیلد در مورد هند نیز تایید شده است او دلیل اصلی مهاجرت فصلی را کمبود زمین می‌داند که در این پژوهش نیز این موضوع تایید می‌شود. نتایج همچنین نشان می‌دهد که میزان فاصله روستاها از شهر دارای ارتباط مستقیم با میزان مهاجرت می‌باشد و هرچه فاصله روستاها از شهر افزایش می‌یابد میزان مهاجرت نیز افزایش پیدا می‌کند در واقع افزایش فاصله روستاها از شهر باعث محدودیت دسترسی روستاییان به شهر جهت بازاریابی و فروش مناسب محصولات تولیدی آن‌ها می‌شود و این وضعیت، موجب عدم ارتباط مناسب کشاورزان با بازار و شناخت نیازهای آن می‌شود و در نتیجه کشاورزی تجاری نبوده و درآمد حاصل از کشاورزی ناکافی و خانوار بدنبال جبران کمبود درآمد مجبور به انجام مهاجرت فصلی توسط سرپرست خانوار می‌شود. در مورد میزان همبستگی بین عامل ارتفاع و میزان مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که رابطه ارتفاع با میزان مهاجرت دارای همبستگی معناداری نیست و با افزایش ارتفاع روستاها نمی‌توان انتظار داشت میزان مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی افزایش پیدا کند زیرا ارتفاع بیشتر باعث طولانی بودن دوره سرما و کاهش دوره برداشت محصول می‌شود ولی در محدوده چون اساساً میزان زمین خانوار کم و کشاورزی ضعیف است این موضوع تاثیری در درآمد خانوارها ندارد. در واقع به این دلیل که مهاجرت فصلی عمدتاً به منظور جبران کمبود درآمد سالانه خانوار صورت می‌گیرد عامل ارتفاع به تنهایی تاثیر چندانی بر درآمد روستاییان نداشته است. جرارد جیل در مورد نپال عامل ارتفاع را در مهاجرت فصلی موثر می‌داند او میزان مهاجرت را بر اساس ارتفاع، در شهرستان‌های مختلف نپال طبقه بندی می‌نماید اما به نظر می‌رسد در منطقه مورد مطالعه ارتباطی بین ارتفاع روستاها و میزان مهاجرت فصلی وجود ندارد. در نهایت از میان عوامل مکانی - فضایی، میانگین زمین خانوار و فاصله روستا از شهر با مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی دارای رابطه و عامل ارتفاع روستاها با مهاجرت فصلی فاقد رابطه است. بر اساس نتایج بدست آمده پیشنهادهایی زیر را می‌توان ارائه نمود:

- ابتدا باید تعداد مهاجران ورودی به فرآیند مهاجرت فصلی کاهش یابد و سپس سعی در ساماندهی مهاجرانی که در حال مهاجرت فصلی سالانه هستند نمود.
- تلاش برای سرمایه گذاری و آموزش و در نتیجه افزایش اشتغال در بخش صنایع دستی و گردشگری که از پتانسیل های روستاهای محدوده می‌باشند.
- سرمایه گذاری برای افزایش اشتغال در صنایع تبدیلی مرتبط با باغداری، با توجه به پتانسیل‌های منطقه می‌تواند بخشی از مهاجران را از نظر اشتغال جذب نماید.
- افزایش اشتغال در بخش دامداری و صنایع وابسته چرا که پتانسیل دامداری با توجه به شرایط کوهستانی منطقه بالا بوده و بخشی از نیروی کار مهاجر فصلی می‌تواند در آن جذب شود.
- افزایش مهارت آموزی به مهاجران برای اشتغال در شغل‌های پایدار و با درآمد مناسب در مبدأ و عدم نیاز به مهاجرت فصلی نیروی کار روستایی.
- تلاش برای ارتقای زیر ساخت‌های حمل و نقل و مرتبط نمودن کشاورزی با بازارهای شهری که می‌تواند به تجاری شدن کشاورزی و افزایش درآمد خانوارهای روستایی و جذب مهاجران کمک نماید.

- تلاش در بیمه نمودن مهاجران فصلی با سابقه بیشتر از یک دهه زیرا بخشی از این نیروی کار بیش از دو دهه است که در حال مهاجرت سالانه هستند و تنها منبع درآمدشان مهاجرت فصلی می‌باشد با افزایش سن و عدم توان مهاجرت فصلی و نبود تامین اجتماعی، ممکن است این گروه امکان اداره خانوار به لحاظ اقتصادی را نداشته باشند.

منابع

۱. اکبرپور، محمد؛ مطیعی لنگرودی، سید حسن؛ رضوانی، محمد رضا و نوربخش، سید مرتضی. (۱۳۹۳). تبیین استراتژی مناسب ماندگاری جمعیت در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان هشتروند). *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، ۵ (۴)، ۸۹۳-۹۱۰.
۲. ازکیا، مصطفی. (۱۳۸۳). *توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران*، تهران: نی.
۳. استانداری کردستان. (۱۳۹۲). *سالنامه آماری ۱۳۹۳ استان کردستان*. آمار و اطلاعات.
۴. اسکلدون، رونالد. (۱۳۸۴). *مهاجرت روستاییان به شهر و اثرات آن در کاهش فقر روستایی*. ترجمه حمیدرضا وجدانی، سایت سازمان ثبت احوال کشور.
۵. بقایی، مسیب؛ بقایی، محمد و نوروزی، امید. (۱۳۸۵). *مهاجرت روستایی چالشی برای کشورهای در حال توسعه*، جهاد، ۲۷۳، ۳۰۷-۲۹۲.
۶. پایلی یزدی، محمد حسن و ابراهیمی، محمد امیر. (۱۳۸۱). *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: سمت.
۷. تودارو، مایکل. (۱۳۶۷). *مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه مصطفی سرمدی و پروین رئیسی فرد، دفتر بین المللی کار موسسه کار و تامین اجتماعی، تهران.
۸. جوان، جعفر. (۱۳۸۵). *جغرافیای جمعیت ایران*، چاپ سوم، مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.
۹. جمعه پور، محمود. (۱۳۸۶). *رابطه بین سطوح توسعه یافتگی روستاها و مهاجرت به شهر تهران*. *فصلنامه روستا و توسعه*، ۱۰ (۳)، ۵۸-۲۷.
۱۰. چیدری، محمد؛ بقایی، مسیب و نوروزی، امید. (۱۳۸۵). *مهاجرت روستایی چالش برای کشورهای در حال توسعه*. *ماهنامه علمی اجتماعی اقتصادی، جهاد، ترویج کشاورزی و توسعه روستایی*، ۲۷۳، تهران.
۱۱. دهقان، فتح‌الله. (۱۳۸۰). *نقش اشتغالزایی در کاهش مهاجرت‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان مشایخ، شهرستان ممسنی)*. پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه علوم جغرافیایی و سنجش از دور، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۲. ذاتی، مهربی و بوستانی، سعید. (۱۳۹۲). *تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های روستایی- شهری (نمونه موردی: شهرستان ممسنی)*. *فصلنامه فضای جغرافیایی*، ۱۳ (۴۸)، ۹۳-۱۱۱.
۱۳. رضایی، حجت و محمدی یگانه، بهروز. (۱۳۹۲). *تحلیلی بر خشکسالی و اثرات آن بر اقتصاد کشاورزی و مهاجرت‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ابرکوه طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۸۴)*. *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۴، ۱۵۳-۱۷۷.
۱۴. زارع، بیژن. (۱۳۸۶). *جمعیت‌شناسی اقتصادی و اجتماعی*. چاپ سوم، تهران: سمت.
۱۵. زنجانی، حبیب‌الله. (۱۳۸۰). *مهاجرت*. تهران: سمت.
۱۶. سلمانی محمد؛ رضوانی محمدرضا؛ پورطاهری، مهدی و ویسی، فرزاد. (۱۳۹۰). *نقش مهاجرت فصلی نیروی کار در معیشت خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان سروآباد - استان کردستان)*. *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۴۳ (۷۷)، ۱۱۱-۱۲۷.

۱۷. طاهر خانی، مهدی و رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا. (۱۳۸۳). تحلیل نقش روابط متقابل شهر و روستا در تحول روستاییان استان قزوین. *فصلنامه مدرس*، ۸ (۴)، ۶۵-۸۱.
۱۸. طاهرخانی، مهدی. (۱۳۸۰). تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های روستا/ شهری. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، ۶۲، ۶۷-۹۳.
۱۹. قره باغیان، مرتضی. (۱۳۷۵). بررسی برخی از علل اقتصادی موثر در مهاجرت نیروی کار در ایران. تهران: وزارت امور اقتصادی و دارایی.
۲۰. لینچ، کنت. (۱۳۸۶). *روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه محمد رضا رضوانی، داوود شیخی، تهران: پیام.
۲۱. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۷). *نتایج تفصیلی آمارگیری ۱۳۸۵*. تهران.
۲۲. مشفق، محمود و یار احمدی، علی. (۱۳۸۶). مهاجرت کارگری، اشتغال در بازار کار غیر رسمی و آسیب پذیری ناشی از آن، *فصلنامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۲ (۳)، ۱۷۲-۱۵۵.
23. Barrow.c.j. (2006). *environment management for sustainable development*. Routledge.london.
24. Abdur r., & Rogally,B. (2003). internal seasonal migration, livelihood and vulnerability in india:case study. *migration pro-poor policy choices asia conference at Dhaka Bangladesh*, 22-24 jun 2003 www.livelihoods.org
25. De Brauw, A. (2007). *Seasonal migration and agriculture in Vietnam*.ESA working paper No .07-04 agriculture development conomics devision,The food and agriculture organization of The unoted nation ,www.fao.org/es/esa
26. De Brauw A., & Tomoko Harigaya. (2007). Seasonal Migration and Improving Living Standards in Vietnam. *American Journal of Agricultural Economics*, Agricultural and Applied Economics Association, 89 (2), 430-447.
27. De Haas, H. (2008). *migration and development: A theoretical perspective*, international migration institute, paper NO.9, UK.
28. Deshingkar, P., & Farrington, J. (2009). *circular migration and multi locational livelihood strategies in rural India*. Oxford university press,New Delhi.
29. Deshingkar & Start. (2003). *seasonal migration for livelihoods in India: coping, accumulation and exclusion*. overseas development institute,working paper 220.
30. Gill,Gerard.j. (2003). *seasonal labour migration in rural Nepal :a preliminary overview*.overseas development institute working paper, London.
31. Hebefeld, Y., & et al. (1999). *seasonal migration of rural India*, population research and policy review.
32. Mendola, M. (2006). *rural out- migration and economic development at origin*. Sussex center for migration research, working paper no 40.
33. pacione, M.(2005). *urban geography*.Routledge. London.
34. Rogaly, Ben. (2003a). who goes? Who stay back? Seasonal migration and stay put among rural manual workers in eastern India. *Journal on international development*, J. int.15, 623-632
35. Rogaly, B., & et al. (2003b). they used to go to eat,now they go to earn:the changing meanings of seasonal Bengal, India. *journal of agrarian chang*, 3, 395-433
36. Rogaly,B., & et al. (2001). seasonal migration ,social change and migrants and righets lesson from west Bengal. *economic weekly* , 36-49:4547-59.
37. Rogaly, B., & et al. (2002). seasonal migration and welfare/illfare in eastern India: a Social analysis. *Journal of development studies*, 38 (5), 89-114.

38. Zohry, A.(2002). unskilled temporary labor migration from upper Egypt to Cairo. *CEDEJ conference*. www.EGYPOP.ORG/azohry/thesis/.
39. Korra, V.(2010). *Natural and characteristics of seasonal labor migration: A case study in Maha bubnagay district of Andhra Pradesh*. www.cds.edu. working paper 433.
40. Anderson, Jack R.(2003). *risk in rural development, challenges for managers and policy makers*. Rural development department, world bank.
41. Adamo, S. (2003). *social sustainability and social resiliens rural communities in dry lands: the case of jachal(Argentina) in the 19 th centuries association*. Dallas.Texas.
42. Fawcett, T., & James Al .(1982). *reason for moving and migration behavior world development*. 10(4), 98-129.
43. Develyn, R., & Newland K. (2007). *circular migration and development: trends, policy routs and ways forward*. MPI,program on migrants migration and development.
44. Chandrasekhar, S., Mousumi D., & Ajay,Sh.(2014). *Short-term Migration and Consumption Expenditure of Households in Rural India*. Indira Gandhi Institute of Development Research, Mumbai, March 2014.
<http://www.igidr.ac.in/pdf/publication/WP-2014-009.pdf>
- 45., Kumar, Y., & Ajay, A. (2014) linking separate worlds, understanding the process of rural-urban seasonal migration in india. *urban india*, 34 (1), 2014, 9-33.
46. Skeldon, R. (2012). going round in circle: circular migration, poverty alleviation And marginality, *international migration*, 50 (3), 43-60.